

TÜRKİYE PLANLAMA SORUNLARINA GENEL BAKIŞ ve YAPISAL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 4

Olgu Çalışkan

YAPISAL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

- Hedef; tüm toplum kesimlerinin gereksinim duyduğu fırsat eşitliğinin sunulduğu, kentlinin yönetime katılarak siyasal anlamda aktif kılındığı, toplumsal dayanışma ve iletişimin güçlü, kentsel sosyal ve fiziksel altyapının yeterli olduğu, çevre kalitesi yüksek yaşanılabilir mekanlara sahip ve doğa ile uyumlu bir kent modelidir. Amaç; günümüzün kentsel ve bölgesel sorunlarını körükleyen dışa bağımlı kapitalist model dışında, evrensel kaygıları yüksek, bağımsız, ulusal, katılımcı ve demokratik bir planlama sisteminin oluşturulmasıdır.
- Bu çerçevede ele alındığında, planlama ideolojik bir uğraştır. Özü itibarıyla taraftır. Türkiye gibi yarı-çevre ülkelerde ise toplum yararından yana, kamucu olmak zorundadır. Bu nedendir ki, bu nitelikteki bir planlama hareketi için özerklik birincil koşuldur. Yabancı ya da yerel çıkar gruplarınca yukardan yöneltilecek siyasal baskılar yerine katılımcılık esasıyla tabandan gelecek istemler doğrultusunda hareket edecek özerk planlama sistemine gereksinim vardır.
- Yıllardır çeşitli platformlarda dile getirilen, fakat kurulması için şu ana dek hiçbir çabanın harcanmadığı Şehircilik Bakanlığı, kentleşmenin her dönem gündemde olduğu ülkemizde ivedilikle devreye sokulması gereken kurumlardan biridir. Bakanlığın öncelikli görevi ise bugün yetki karmaşasının ve eşgüdüm eksikliğinin egemen olduğu mekansal planlama sistemimiz için gerekli bütüncül kurumsallaşmayı sağlamak olmalıdır. Bu amaçla ülkesel kalkınma planlarının mekana yansıtılması doğrultusunda bölge ve kent planlama çalışmalarını yönlendirecek ve denetleyecek bir mekanizma yaşama geçirilmelidir. Böylece beş yıllık kalkınma planları, kağıt üzerindeki niyet belgeleri olma özelliğinden çıkartılıp fiziksel planlarla beslenmiş uygulanabilir plan kararları haline getirilecektir. Alt ölçekli planlara girdi olarak sunulabilecek yurt genelinde güncelleştirilmiş envanterin hazırlanması ise bakanlığın görevleri arasındadır. Şehircilik Bakanlığı'nın kurulması, planlama nedir bilmeyen bakan ve üst düzey kadroların plancılarla olan kısır diyaloglarına da planlama formasyonu almış kadroların işbaşına gelmesiyle son vermiş olacaktır. Öyle ki, günümüz Türkiye'sinin plancıya kızıp havaalanı emniyet konilerinin, orman tahsis alanlarının ve hatta fay hatlarının yerlerinin değiştirilmesi(!) yönünde emir verebilen üst düzey bürokrat tipinin varlığı trajikomik bir gerçekliktir (Gedizlioğlu, 1999: 18).
- Planlamadaki kurumsal dönüşümün esas hedefi bugünkü yönetsel sınırlara bağlı olarak gerçekleştirilen planlama pratiğinin ortadan kaldırılması olmalıdır. Çünkü, mevcut idari yapılanma çoğu zaman kentbilim ve bölgebilim adına çok da anlamlı bir yapılanma olarak görülmemektedir. Çünkü her ikisinde de aslanan, coğrafyada işlevsel olarak bütünlük arz eden, birlikte çalışan yerleşimlerin varlığıdır. Daha açık anlatımla, aynı karakterdeki onlarca yerleşimin sırf farklı belediyelere sahipler diye birbirinden kopuk, bütüne yönelik hiçbir açılım üretmeyen imar planları üretmeleri kabul edilemez. Bu durumun alternatifi ise, ekonomik, sosyal ve doğal karakterleri benzer yerleşimleri metropoliten alan ve bölge kavramı çerçevesinde bütüncül olarak planlamaktır. Buna göre, 1984'te kapatılan üç büyük kentteki metropoliten alan nazım imar büroları, bu kentlerde ve bugün metropol olarak nitelenebilecek diğer kentlerde yeniden açılmalıdır. Bunun yanı sıra, aynı nitelikteki gelişmekte olan ve az gelişmiş kentleri içine alacak plan bölgeleri saptanarak bu bölgelerden sorumlu bölge planlama büroları faaliyete geçirilmelidir. Bu büroların ürettiği planlar Şehircilik Bakanlığı denetiminde olmakla birlikte, kadrolar yönetsel ve mali bakımdan siyasal baskılardan uzak özerk birimler olarak bir araya getirilmelidir. Bu planlama büroları, bugün birbirini bütünlendirmeyen altyapı, ulaşım, konut gibi yatırımlar arasında bölge ve metropoliten alan planları dahilinde eşgüdüm yaratacaklardır. Belediyelerin uygulama imar planları ise büroların ve belediyelerin birlikte hazırladığı yapısal (structural) kent planlarına uygun olacaktır. Böylece ölçekler arasındaki çelişkiler ortadan kaldırılarak plan sürekliliği ve bütünlüğü sağlanmış olacaktır. Plan uygulama konusundaki belediyeler arası yetki

karmaşalarına da bir son verilmesi amacıyla belediyeler birliğinin yurt genelinde yaygınlaştırılması verimlilik artırıcı önlemler arasındadır. Projenin uygulanması (inşaat) aşamasında ise bugün, Teknik Uygulama Sorumluluğu (TUS) yetersiz kalmakta, kamu kurumları sorumluluktan kaçmaktadır. Bu nedenle, yapı denetim görevi bütünüyle kamu kurumlarınca, her türlü baskıdan yalıtılmış teknik donanımına sahip personel tarafından yapılmalıdır.

- Bu aşamada, özerklik ve demokratik örgütlenme şeması kadar yerel yönetimler konusunda da sözünü ettiğimiz demokratik katılım ilkesi de büyük önem kazanmaktadır. Bugünkü başıbozuk ve yoz çökseslilik anlayışına da taviz vermeden eleştirel akılcılık temelinde, verimliliği zedelemeyen ve çoğulculuğu esas alan katılımcılık anlayışı örgütlenmenin birincil ölçütü olmalıdır. Bu nitelikte bir örgütlenme, kitleleri umutsuzluğa düşüren kriz aşamasındaki temsili demokrasi ortamında çoğulcu demokrasi adına yeni bir açılım yaratacaktır. Buna göre, planlamanın karşılıklı bilgilenme ve karar alma aşamasına meslek odaları, STK'lar, yurttaş girişimleri ve üniversiteler aktif olarak sokulmalıdır. Plan kararları kentin gündeminde tutularak kentlinin geleceğine yönelik inisiyatifli canlı tutulmalıdır.
- Yeni kentleşme dinamiklerinin kurumsal dönüşüm kadar yasal düzenlemelerle de kontrol altına alınması; bu yönde çağdaş planlama ve kentsel tasarım ilkeleri açısından hiçbir değer taşımayan, bütünüyle kentsel rantı dağıtmaya endeksli mevcut imar plancılığı yaklaşımının ivedilikle terk edilmesi gereklidir. Bu yönde yapılacak yasal düzenlemelerin başkalaşan demografik yapının kentleşme üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurması ve bu aşamada güncellik kazanan planlı müdahale biçimlerini yasal bir çerçeveye oturtması kaçınılmazdır. Buna göre kentsel koruma, yenileme, dönüştürme ve ulaşım gibi konuları bütünleştirecek ve ilişkilendirecek yeni bir imar yasasına gereksinim vardır.

Bölgesel dengesizlik ve eşitsiz gelişim sorunsalı, sorunun kaynağına inilmediği sürece geçerliliğini koruyacak niteliktedir. Bu konuda sorunun merkezi olan azgelişmiş yöreler için alternatif bir gelişim modeli sunan Kırdan Kalkınma; destekleyici politikalarla yaşama geçirilmeyi bekleyen bir kalkınma stratejisidir (Çalışkan, 1999:13-15).^{*} Bu çerçevede yapılması gereken, sosyal hizmet sunumunda yetersiz kalan bölgelerde üretim düzeyi, ulaşılabilirlik, ve nüfus büyüklüğü gibi kriterlerle belirlenecek kırsal yerleşim birimlerinde, teknik ve sosyal altyapının yoğunlaştırılması ve bu olanakların çevre birimlerle olan karşılıklı ilişkisinin sağlanmasıdır. Bununla amaçlanan; maliyeti nedeniyle gerçekleştirilemeyen her birime sosyal hizmet çabasının yerine, çok merkezlilik çerçevesinde merkezleşmiş bir yerleşim dokusu yaratarak kentsel hizmet sunumunu yaygınlaştırmaktır.

Böyle bir müdahalenin amacı, kırsal nüfusu yerinde tutarak göçü engellemek olmakla birlikte; bu nüfusu mevcut üretim (tarımsal üretim) ilişkilerinin içinde tutmamaktır. Çünkü ülkemizde tarımın içinde bulunduğu problem, sektörde payına düşen istihdamın sayıca yetersizliğinden değil, yıllardır uygulanmakta olan IMF merkezli yapısal uyum programlarından kaynaklanmaktadır (Demirkan, 2000 : 12-16). Aslında 1990 yılı itibarıyla ülkemizde %53.6 gibi bir yüzdeye sahip tarımsal işgücü oranı, tam anlamıyla bir azgelişmişlik belirtisidir (DİE, 1990). Bu oran gelişmiş ülkelerde %2-5 arasında değişmektedir. Sorun, niceliksel değil, başta uygulanan politikalar ve onun neden olduğu verimsizlikten kaynaklanan nitelik sorunudur. Bu anlamda Kırsalın Kentselleşmesi olarak da niteleyebileceğimiz bu proje, planlı bir kentleşme yaklaşımı içerisinde ideal kentli tipinin de oluşmasına neden olacaktır.

Bu anlayışla yapılması gereken somut müdahale dizisi şu şekildedir:

- Nüfusu 10.000'den az kırsal yerleşimlerden gelişme potansiyeline sahip olanların saptanması ve bunların kentsel altyapılarla güçlendirilerek kentsel geçiş merkezlerine dönüştürülmesi; bu merkezlerin çevre kırsal birimlerle olan güçlü bağlantılarının sağlanması gerekir.
- Nüfusu 10.000-50.000 olan yerleşimlerde (teşvik, alt yapı yatırımları ile) sermayenin marjinal verimliliğinin arttırılarak, büyük sanayi yatırımlarının bölgeye kaydırılması sağlanmalıdır. Bu çabaya girmiş birçok ülkede olduğu gibi; birbirini tamamlayan/bütünleyen üretim faaliyetleri, dinamik bir

piyasayı da beraberinde getirecektir (Erkal, 1990:49). Ancak; akılcı olan, birçok sektörde yaygın bir yatırım politikası yerine bölge ekonomik yapısına uygun, sürükleyici nitelikte az sayıdaki sektöre ağırlık vermektir.

- Bölgesel dengesizlik konusunda daha önce ortaya koyduğumuz, az gelişmişlik bir müdahale ile ortadan kaldırılabilir. Bu anlamda topraksız köylüyü toprağa kavuşturacak **tarım reformu** hala güncelliğini korumaktadır. Zira, bölgede yapılan çalışmalar, çiftçi ailelerinin %38'inin topraksız olduğunu göstermektedir. Yine, bu bölgede tarım kesimindeki ailelerin dörtte üçü tarım topraklarının dörtte birinden azına sahip bulunmaktadır (CHP, 1999). Aksi halde GAP'a bağlanan birçok umut sosyal anlamda boşa çıkmaya mahkumdur.
- Az gelişmiş bölgelerdeki küçük tarımsal üretimin yol açtığı sorunlar üreticiyi üretim, pazarlama, standartlaşma sürecinde etkisizleştirmekte ve kooperatif örgütlenmesini zorunlu kılmaktadır. Tarımda söz ettiğimiz verimlilik artışını da sağlayacak kooperatif sisteminin bugünkü piyasa koşullarında ayakta kalabilmesi ise oldukça güçtür. Bu nedenle farklı alanlarda etkin olan (üretim, satış vb) kooperatiflerin birleşerek bölge ölçeğinde hareket yetisi kazanmaları zorunludur. Fakat bu model, geçmiş örgütlenme deneyimlerinin yanlışlarını yinelememek için, katılımcılık esasına dayanan yatay örgütlenme tarzını etkinleştirmelidir.
- Tüm bunlar uygulandığı taktirde ülke, kaynak dağılımındaki etkinlik ve gelir dağılımındaki adalet gibi çatışan iki faktörün etkisiyle; ekonomik verimlilikle toplumsal adalet arasında tercih yapmak durumunda kalacaktır (age:35). Fakat; unutulmamalıdır ki Türkiye, geçiş döneminde gelişmekte olan bir ülkedir. Bu durumda; bu iki faktör arasındaki keskin tercih, yerini ikisi arasındaki akılcı dengeye bırakmak zorundadır.
- Yaşanan acı deneyim, ülkenin depremsellik gerçeğiyle planlama sürecinin örtüşmesi gereğini ortaya koymuştur. 1996 deprem bölgeleme haritasından Ankara, Kayseri, Konya, Erzurum, Trabzon, Ordu, Urfa, Sivas ve Gaziantep dışındaki (nüfus artış hızları yüksek) tüm önemli kentsel merkezlerin 1. ve 2. derece deprem bölgesinde yer aldığı anlaşılmakta. Bu bağlamda, **sismik risk** faktörü planlama adına önem kazanmaktadır. Yapılması gereken, ülke genelinde yerleşimlerin geçmiş deneyimler ve mevcut doğal, fiziksel yapı verileri kullanılarak sismik risk analizlerinin yapılmasıdır. Bu analizler, modellemelerle kabul edilebilir risk aralıkları içerisinde farklı planlama ölçeklerine girdi sağlamalıdır (Şengezer, 1999:24-26). Sonraki aşama, üst ölçekten alt ölçeğe kadar inen planlama kararlarıyla sismik risk etkenini sismik güvenlik konsepti halinde yaşama geçirmektir. Bu aşama bölgesel, kentsel arazi kullanımı ve yapı ölçeğinde kendini gösterir. Bölge ölçeğinde, kentleşmeyi dinamik hale getiren sektörel yer seçimi kararlarıyla gelecek nüfus hareketleri risk faktörü düşük bölgelere kaydırılır. Böylelikle sanayi yer seçimi kararları sermaye sahiplerinin etkinlik alanı olmaktan çıkarılarak kamuya bırakılır. Kent ölçeğinde, risk faktörü yüksek alanlardaki yapı stokunun güvenilirlik esasıyla yapısal ve işlevsel dönüşümleri amaçlanır. Buna yönelik mevcut yerleşimlerde parçacıl müdahaleler yerine kent ölçeğinde rehabilitasyon ve koruma master planları hazırlanmalı ve uygulama projeleri etaplamalar dahilinde yaşama geçirilmelidir. Yapı ölçeğinde ise kentsel tasarım çalışmalarına malzeme sunabilecek nitelikte depreme dayanıklı yapı modelleri üretim ve güçlendirme çalışmalarının yapılması gerekir. Bu süreç içerisinde de kent planlarına niteliksel bazı düzenlemeler getirilmelidir. Planlarda öncelik, mülkiyet sınırlarında değil, toprak kalitesi, drenaj hatları, sel yatakları, vadi tabanları ve fay hatları gibi jeolojik verilerde olmalıdır. Buna yönelik, çağdaş örneklerde olduğu gibi, her planda ayrıntılı jeolojik etüt ve bunun plan kararlarıyla ilişkisini ortaya koyan plan raporları, plan paftasından daha öncelikli duruma getirilmelidir.
- 29 Ağustos tarihli *The Economist* dergisinin başlığı olan "Türkler ağır strüktürler

(binanın taşıyıcı sistemi) altında ezilerek öldüler” başlığı bizleri acı bir gerçeğe yüz yüze bırakmaktadır. Türkiye, son elli yıldır geleneksel yapı sistemlerini (ahşap, yığma, taş, tuğla vb.) bir kenara koyup; doğal yapısına ve mimari kültürüne yabancı, yan malzemesiyle (çelik ithal eden bir ülke olarak) dışa bağımlılığı artırıcı **betonarme karkas (iskelet)** sistemden yana tercihini koymuştur (Ekinci, 1999:10-11). Kaldı ki geleneksel sistemler bugün modern mimarinin üzerinde en çok aşama kaydettiği dallar arasındadır. Depremde yığma ve ahşap karkas yapıların çökmediği de düşünülürse konunun kentsel estetik boyutunu aştığı anlaşılır.

Buna göre öneri bölge planlama bürolarının en önemli işlevlerinden biri de yörenin geleneksel dokusunu da göz önünde bulundurarak bölgeye özgü yapı sistemi ve konut standardı saptaması olmalıdır. Bununla, ülkenin her kentinde aynı tekdüzeliği koruyan kent dokusu dönüşüme uğrayabilir ve çeşitlilik yaratılabilir.

- Günümüzde birçok büyük kentte, kent içi yaşamın olumsuzluklarından uzaklaşmak amacıyla kentin çeperlerinde yer seçen nüfusun oluşturduğu alt kentlerde (suburb) de dönüşüm kaçınılmazdır. Çünkü, söz konusu hareket, süreç içinde yalnızca konut alanlarının (küçük ölçekli ticaret ve eğitim birimleriyle) çevreselleşmesi (decentralization) ile sonuçlanmış ve kent merkezi ile çeper arasındaki ikili durum yeni kentsel sorunlara yol açmıştır. Bunlardan en önemlisi yetersiz ulaşım altyapısının bu ikili arasındaki günlük hareketliliğe yanıt veremeyişidir. Bu nedenledir ki; bu konut alanlarının farklı kentsel kullanımlarla bütünleştirilerek konut bölgelerindeki nüfusun **eski kente** (downtown) olan bağlılığının azaltılması ve konut-çalışma birlikteliğinin sağlanması gerekir. Bu kullanımlar, zaten çevreselleşme eğiliminde olan iş parkları, KOBİ alanları ve tekno-parklar olabilir. Ancak merkez-çeper arasındaki hareketlilik hiçbir zaman sıfırlanmayacağından, ilişki gerekli toplu taşıma bağlantıları ile sağlanmalıdır.

Doğaldır ki böyle bir süreç kent merkezlerinin önceki işlevleri üzerinde farklılaşmalara da neden olacaktır ve olmaktadır. Yakın dönemde bu farklılaşmanın etkileri daha açık biçimde hissedilecektir. Bu nedenledir ki, kent merkezlerinin çöküntü bölgeleri haline gelmemesi ve canlılığını koruması amacıyla gerekli işlevsel ve fiziksel dönüşüm; yenileme, iyileştirme ve koruma çalışmaları ile sağlanmalıdır. Bu konu, daha önce söz ettiğimiz hızla güncellik kazanan kentsel nitelik sorunsalı ile yakından ilintilidir.

- Yaşanan sosyal ve ekonomik dönüşüm gecekondurunun da değişime uğramasına neden olmuştur. Buna göre, kente gelen göçmeni kentle bütünleştiren bir gecekondur yapılarından zaman içinde dışlayıcı-gerginleştirici bir gecekondur tipine doğru bir yönelim gerçekleşmiştir. Bu durum, kentliyi atomize edici ve bir anlamda cemaatleşme ilişkilerini artırıcı bir nitelik kazanmaktadır. Bu kesimin kurumsal yayılması, ekonomik, siyasal ve kültürel etkinliklere katılımı, sosyal kimliğini oluşturacak kentsel donatılara ulaşımı kentsel uyum sürecinin birer parçasıdır (Erkut, 1997:63). Bu uyum sürecini gerçekleştirecek, kentli kimliğin oluşturulmasına önayak olacak **kent enstitüleri** kurulması gereklidir. Bundan altmış yıl önce köyde başarıyla uygulanan aydınlanma hareketine bugün, birçoğu köktendinci-cemaatçi hareketin etkinliğindeki dışlanmış gecekondur alanlarında gereksinim vardır. Elbette böyle bir sosyal dönüşüm, fiziksel dönüşümle desteklenmelidir. Bu çerçevede, yaşam kalitesi düşük gecekondur alanlarındaki halkın zaman içinde (toplu konut politikaları doğrultusunda) çağdaş konut alanlarına taşınması sağlanmalıdır.
- Bugün ülkemizde barınma hakkının ötesine geçen, lüks tüketime varan konut edinme sürecinin önüne gerekli yasal düzenlemelerle geçilmelidir. Konutun rant geliri ve spekülasyon aracı olarak ele alınması durumuna bir son verilmelidir. Bu yönde, özellikle kıyı kentlerimizde doğal tahribat anlamına gelen ve kent ekonomileri için zararlı yanları olan **ikinci konut, yazlık konut** yapılaşmaları plan kararları ve yasal önlemlerle durdurulmalıdır. Anayasaca güvence altına alınmış sağlıklı ve uygar koşullarda konut edinme ve barınma hakkı plana bağlı sosyal konut projelerince yaşama geçirilmelidir. Böylelikle piyasa mekanizmasına terkedilmiş, dar gelirli kesimi dışlanmış konut politikaları sosyal devlet anlayışına göre yeniden ele alınmış olacaktır.

Aynı durum kentsel araziler için de geçerlidir. Daha önce vurguladığımız gibi kent toprağı, üzerinde özel mülkiyetin mutlak tasarrufunun olabileceği bir statüde olamaz. Çünkü kentsel arazi kamusaldır, kentlinindir. Bankalarda teminat olarak gösterilebilen

bir mal konumunda ele alınması ise kabul edilemez bir gerçekliktir. Planlamanın önündeki en büyük engellerden biri de kamu mülkiyetindeki arazinin yetersizliği ve alınan plan kararlarının bu sayede spekülasyon sonucu uygulanamaz oluşudur. Bu nedenle; yukarda ortaya koyduğumuz anlayış doğrultusunda birçok çağdaş dünya kentinde olduğu gibi planlı kentleşme adına kentsel toprağın kamu mülkiyetine geçirilmesi çabası yasal ve mali düzenlemelerle desteklenmelidir.

SONUÇ

Yukarda çözüm önerilerinden oluşan, idealize edilmiş tablo, özlemini duyduğu bir sistemin ipuçlarını sunmaktadır. Fakat bir planıcı açısından esas olan tabloyu yaratmak değil, bizi bu tabloya götürecek süreci ortaya koymaktadır. Bunu içinde yaşadığımız sosyal ve siyasal bağlamda başarabilmek ne kadar arzu edilir bir durumsa da bir o kadar zordur. Öyle ki, Türkiye’de elli yıldır tercih edilemeyen ekonomi-politik çerçevesinde söz konusu dönüşümleri gerçekleştirebilmek son derece zorlu bir çaba gerektirir. İncelememizin giriş kısmında belirttiğimiz gibi, siyasal bir uğraş olan planlamanın etkinliği yine siyasal bir düzlemde belirlenir. Bu nedendir ki; kamu yararını öne çıkaran bir planlama yaklaşımının egemenliğinin, günümüz Türkiye’sinin mevcut ekonomik sistemindeki köklü dönüşümlere bağlı olduğu görülmektedir. Bu yönde bir dönüşüm; piyasanın gereği olan özel sektör toplumsal ve ulusal kaygılarla yönlendirebilen merkezi ve yerel yönetim sistemini, bu yönde bölgesel alternatif gelişimlerin kısa erimli maliyetlerini göze alan iktisat politikalarını ve tüm bunların itici gücü olan çıkar ilişkileri yerine bilimsel verilerle hareket eden, kamu yararını öne çıkaran, toplumcu bir siyasal iradeyi gerekli kılmaktadır.

Dipnotu * Bu konuda Ecevit hükümetince Ordu’nun Çavdar köyü ve çevre sekiz köyde başlatılan köykent projesinin, 1978’de halkçı yaklaşımla bile başarısızlığa uğramış olduğu anımsanırsa ve bugün ise Dünya Bankası desteğinde gerçekleştirileceği düşünüldüğünde sonucun ne kadar başarılı olacağı bizim açımızdan kuşku götürmekte. **Kaynakça**

- Altaban, Ö., ‘Cumhuriyet’in Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi’, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, 1998, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul, s:41-64,
- Arslan, R., ‘İmar Dışı Yapılaşmalara Sosyo-Politik Yaklaşım’, Göç, Kent ve Gecekondu, Birsan Yayınevi,1998, İstanbul, s: 9-20,
- Aslanoğlu, R. A., ‘Kaos Teorisi, Postmodern Durum ve Kent’, Birikim, Aralık 1994, sayı:68, s:88-97
- Aslanoğlu, R., A., Kent, Kimlik, Küreselleşme, 1998, ASA Yayınları, Bursa,
- Bademli, R., ‘Az gelişmiş Ülke kentlerinde Sanayi: Sanayilerin Yapısı ve Yerleşim Süreçleri Üzerine Bazı Gözlemler’ Planlama, 1986, sayı:1, s:7-10
- Balamir, M., ‘Afet, siyaset, dirayet’, Bilim ve Ütopya, Eylül 1999, s: 8-9,
- Bali, R., N., ‘Çılgın kalabalıktan uzak...’, Birikim, Temmuz 1999, sayı:123, s:35-46
- Beşiktepe, C., ‘Kent Rantlarının Topluma Geri Döndürülmesi’, Özelleştirme Değil Kamulaştırma, 1996, Kaynak Yayınları, İstanbul, s:187-203,
- BM İnsan Yerleşimleri Konferans Habitat-II Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, Haziran 1996,
- BM, İnsan Yerleşimleri İçin İstanbul Deklarasyonu, çeviri: Ürgüplü, M., Taner, A., Türkiye Mühendislik Haberleri, Mayıs 1996, sayı: 383, s: 34-37
- Boysan, A., ‘Bağımsız Planlama Örgütü Kurulmalı’, Cumhuriyet, 25 Kasım 1999, s:8
- CHP, Deprem Raporu, 1999 <http://www.chp.org.tr>
- Cumhuriyet gazetesi, ‘Deprem Bölgelerindeki Sanayi Tesisleri’, 27 Mart 2000, s:13
- Cumhuriyet gazetesi, ‘Göç Sorunu Çözümü’, 22 Nisan 1998, s:3,
- Çalışkan, O., ‘Kırsalın Kentselleşmesi Projesi: Kırdan Kalkınma’, Aydınlanma 1923, sayı: 27, s:13-15,
- Demirkan, M., ‘IMF ve Tarım Politikaları IMF’nin Haklı Gururu Türkiye(!)’, Aydınlanma 1923, Sayı: 31, s: 12-20,
- DİE, Türkiye Nüfusu 1923-1994 (Demografi Yapısı ve Gelişimi), 1995, TC Başbakanlık DİE Matbaası, Ankara,
- Dökmeci, V., Berköz, L., ‘İstanbul’da Göç ve Yaşam’ Cumhuriyet, 20 Şubat 1997, s:2

- DPT, Gecekondu Araştırması, 1991, Ankara,
- Ekinci, O., 'Asıl Deprem 1950'de Hilton Oteliyle Başladı!' Bilim ve Ütopya, Ekim 1999, s: 6-12,
- Ekinci,O., 'Deprem yıkımının "suç zinciri"..', Cumhuriyet, 27 Ağustos 1999, s:4,
- Ekinci,O., 'Depreme Karşı Planlama', Cumhuriyet, 4 Eylül 1999, s: 20
- Ekinci,O., 'İmar planları hemen durdurulsun', Cumhuriyet, 20 Ağustos 1999, s:13
- Ekinci,O., 'Planlamadan yağmalamaya...', Cumhuriyet, 30 Aralık 1998, s: 14
- Eraydın, A., Post-Fordizm Ve Değişen Mekansal Öncelikler, 1992, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Matbaası, Ankara,
- Erder, S., İstanbul'a bir kent konu Ümraniye, 1996, İletişim Yayınları, İstanbul,
- Erkal, M., Bölge Açısından Az Gelişmişlik, 1990, Der yayınları,İstanbul,
- Erkut, G., 'Kentleşme Sürecinin Sosyolojik Boyutu', Türkiye'de Kentleşme, 1997, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, s: 57-80
- Ersoy, M., Yeni Liberal Politikalar ve Kentsel Sanayi, 1993, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara,
- Erten, M., Nasıl Bir Yerel Yönetim?, 1999, Anahtar Kitaplar, İstanbul,
- Gedizlioğlu, M.L., 'Deprem, plan, yapı ve diğerleri...', ' Bilim ve Ütopya, Ekim 1999, s: 19-23,
- Geray, C., Göktürk, A., 'Bölge Kalkınması ve Planlaması', Radikal, 13 Nisan 1998, s:13
- Günay, B., Property Relations and Urban Space, 1999, METU Faculty of Architecture Press, Ankara
- Güvenç, M., 'İstanbul'da İşyeri-Statü Temelinde Segregasyon; 1990 Sayımı Üzerinde İlişkisel Çözümlemeler', TESEV Kent Yoksulluğu Semineri, 4 Şubat 2000, <http://www.tesev.org.tr>
- Hacısalihioğlu, İ. Y., 'Mekansal Planlama Gerçeği', Cumhuriyet, 25 Ekim 1999, s:2,
- Hall, P., Cities of Tomorrow, 1998, Blackwell Publishers Inc.,
- Hall, P., Urban And Regional Planning, 1992, New York, Rouhedge,
- Hall,T., Urgan Geography, New York: Routledge, 1998
- <http://www.die.gov.tr.TURKISH/ISTATIS>
- Hürriyet gazetesi, 'Doğu 2000 Yılında Bomboş Kalacak, 29 Temmuz 1997, s:4
- Işık, O., 'Globalleşme Süreci ve Kentin/Kentliliğin Değişen Anlamı', Birikim, Aralık 1994, sayı:68, s:98-105
- İmar ve İskan Bakanlığı, Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı, 1963, Ankara,
- Jacobs, J., 'The Death and Life of Great American Cities', Readings in Planning Theory, 1998, Blackwell Publishers Inc., p: 103-120,
- Kafaoğlu, A.B., 'Habitat Metinlerinden Çare Beklemek Hayal', Türkiye Mühendislik Haberleri, Mayıs 1996, sayı: 383, s:64-65,
- Keleş, R., 'Çarpık Kentleşmenin Böylesi...', Cumhuriyet, 27 eylül 1999, s: 2,
- Keleş, R., 'Habitat II'nin Ülkemiz İçin Önemi', Türkiye Mühendislik Haberleri, Mayıs 1996, sayı: 383, s:54-55,
- Keleş, R., Kentleşme Politikası, 1997, İmge Kitabevi, Ankara,
- Keleş, R., Yerinden Yönetim ve Siyaset, 1998, Cem Yayınevi, İstanbul,
- Kerem, Z., 'Gecekondulaşmaya Çözüm Arayışları', Göç, Kent ve Gecekondu, Birsan Yayınevi,1998, İstanbul, s: 131-139,
- Keskinok, Ç., 'Deprem, planlama ve serbest piyasacılık', Teori, Ocak 2000, s:14-27,
- Keskinok, Ç., 'Özelleştirme ve Kent Planlama', Teori, Şubat 1999, s:3-21,
- Keskinok, Ç., 'Bu büyük yıkım hangi politikaların sonucu?' Bilim ve Ütopya, Ekim 1999, s: 14-16,
- Keskinok, Ç., 'Demokratikleşen Belediyeler Mi? Yoksa Merkezileşen Yönetim Mi?', Planlama, sayı:1, 1988, s:3-5,
- Keskinok, Ç., 'Kentler, Rantlar ve Planlama', Özelleştirme Değil Kamulaştırma, 1996, Kaynak Yayınları, İstanbul, s:205-217,
- Keskinok, Ç., 'Planlı Gelişmenin Reddi ve Sonucu' Bilim ve Ütopya, Eylül 1999, s: 60-64,
- Kiray, M., 'Azgelişmiş Ülkelerde Metropolleşme Süreçleri', 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, 1998, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul,

- Kongar, E., 21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, 1998, Remzi Kitabevi, İstanbul,
- Koşar, F., 'Çarpık Sanayileşme Ürkütüyor', Cumhuriyet, 20 Kasım 1999,
- MGK Genel Sekreterliği, 'Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri', 1993, MGK Gn. Sek. Yayınları, Ankara,
- Noble, J.& Gilfoyle, I., 'Participation In Structure Planning', The Planner Journal of The Royal Town Planning Institute, 1975, vol:62,
- Ocakçı, M., 'Metropolitan Alanda Sanayinin Yer Seçimi', Kent Gündemi, Temmuz 1997, sayı:3, s: 30-33,
- Özcan, Ü., 'İç Göçler Nedenleri Sonuçları ve Çözüm Önerileri', Planlama, 1990, s:67-70,
- Sökmen, P., 'İzmit-Gebze Örneklerinde Sanayi Yerleşimi-Tarımsal Toprak Kullanımı İlişkileri', Sanayi Yerleşimi, Turizm Yerleşimleri ve Tarım Topraklarının Ülkesel Arazi Kullanımı İçinde Değerlendirilmesi Kollokyumu, 1985, s: 272-280,
- Sönmez, M., Bölgesel Eşitsizlik, 1998, Alan Yayıncılık, İstanbul,
- Suher, H., Şehircilik, 1996, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atelyesi, İstanbul,
- Şengezer, B., 'Türkiye Kentleşme ve Sismik Emniyet Politikaları Nasıl Olmalı?', Bilim ve Ütopya, Ekim 1999, s: 24-29,
- Şenyapılı, T., 'Cumhuriyetin 75. Yılı, Gecekondunun 50. Yılı' 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, 1998, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul, s:301-315
- Taneri, E., Bölge Planlama, 1977, Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi Yayınları, İstanbul,
- Tekeli, İ., 'Cumhuriyetin Çağdaşlaşma Projesinin Yerleşme Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme', İktisat Dergisi, Ekim 1998, sayı: 383, s:38-41,
- Tekeli, İ., 'Kent Planlaması ve Katılım Üzerine Düşünceler', Planlama, Aralık 1990, sayı: 8, s: 8-13,
- Tekeli, İ., 'Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması', 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, 1998, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul, s:1-24
- Tekeli, Kent Planlaması Konuşmaları, 1991, TMMOB Mimarlar Odası Yay., Ankara,
- TMMOB Şehir Plancıları Odası, 'Yer Seçimleri Kimin Meslek Alanı?', Haber Bülteni, Ocak 2000, s: 15,
- TMMOB, 'Deprem Değil Yapılar Vuruyor', Cumhuriyet, 6-12 Haziran 2000,
- TMOBB Şehir Plancıları Odası, Deprem Raporu, 27. 10. 1999 <http://www.spo.org.tr>
- Toker, B., 'Habitat II: Yeni Sağ'ın Gösterisi ya da Yüzyılın Sola Son Darbesi', Türkiye Mühendislik Haberleri, Mayıs 1996, sayı: 383, s: 56-63,
- TUSİAD, Türkiye'nin Fırsat Penceresi (Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri), Ocak 1999, İstanbul,
- UNICEF, Development of Regions in Turkey-2000 <http://www.unicef.org/htcgi/htsearch>
- United Nations, The Habitat Agenda, June 1996, <http://www.hsd.ait.ac.th/agenda/habitat.htm>
- Ürgüplü, M., 'Küreselleşme, Ulus Devlet ve Habitat'ın Ardından', Türkiye Mühendislik Haberleri, Mayıs 1996, sayı: 383, s:49-53,
- Watson, S., & Gibson, K., 'Postmodern Politics and Plannig: A Postcript', Postmodern Cities and Spaces, 1995, Blackwell, s: 254-264
- Yalçıntaş, C. M., 'Sanayi Üzerine Bir Disütopya Denemesi', Kent Gündemi, Temmuz 1997, sayı:3, s: 18-20,
- Zeynep, E., 'Yokluğun Rengi: Kırmızı', Milliyet, 27 Temmuz 2000, s: 8